

Religinės savimonės atspindžiai XIX amžiaus lietuvių poezijoje

Šiame straipsnyje nagrinėjama religinės minties raida poetų kunigų Antano Strazdo (1760–1933), Kiprijono Zabičio-Nezabitauskio (1779–1937), Antano Baranausko (1835–1902), Antano Vienažindžio (1841–1892), Aleksandro Burbos (1854–1898), Jono Mačiulio-Maironio (1862–1932) kūryboje. Ką menininkai laikė svarbiausia? Kaip kiekvienas jų suprato žmogų Aukščiausiojo akivaizdoje? Nagrinėti vien kunigų kūrybą pasirinkta neatsitiktinai – jų literatūrinis palikimas yra kuo puikiausias to meto religinės savimonės liudytojas.

Ivadas

XIX amžiuje pasirodė nemažai tokių kūrinių, kuriuos apibendrintai būtų galima pavadinti religine poezija, – juose akivaizdžios pastangos religiškai motyvuoti žmogaus gyvenimą, atskleisti jo santykį su Dievu. Kaip ir kiekvienas tekstas, taip ir šie kūriniai, iš kurių ne vienas virto giesme, gali būti mums to laiko ženklais, kuriuos prasminga iš naujo perskaityti, pakomentuoti. Tyrimo objektu pasirinkti XIX amžiuje rašiusių kunigų A. Strazdo, K. Nezabitauskio-Zabičio, A. Baranausko, A. Burbos, Maironio kūriniai, raiškiai padedantys atskleisti XIX a. religinę savimonę.

Religinės poezijos tyrinėjimai tik prasideda. Iš jų galima būtų paminėti Juozo Brazaičio (Ambrzevičiaus) „Raštų“ straipsnius „Maironio religinė poezija“, „Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj“ (1989), Vlodo Kulboko studiją „Lietuvių religinė poezija“ (1982), Viktorijos Daujotytės knygos „Tautos žodžio lemtys“ dalį „Religinės poezijos punktyras“ (1990), Dalios Čiočytės studiją

There are analysed the evolution of religious thought in the poetry of Antanas Strazdas, Kiprijonas Nezabitauskas-Zabitis, Antanas Baranauskas, Antanas Vienažindys, Aleksandras Burba, Maironis. What is most important in their works? How they understood the human being in God's presence? All these writers were priests of Catholic Church, and their literary heritage is the best witness of the religious self-awareness in nineteenth century.

„Biblija lietuvių literatūroje“ (1999). Juose svarstoma Dievo ir tikėjimo problematika, analizuojamas lietuvių literatūros santykis su Biblija. Šio darbo tikslas ir uždaviniai kiek kitokie – ne tik interpretuoti kūrinių, atrasti jo sąsajas su Biblijos tradicija, bet ir atpažinti autoriaus intenciją, ją susieti su to meto dvasiniais ieškojimais, istorine situacija. Tyrime hermeneutiškai skverbiamasi į platesnį kultūrinį paveldą, taip pat taikomas ir komparatyvistinis metodas, padedantis atskleisti paskiro menininko pasaulėjautos savitumus.

Bendruomenės vardu

A. Strazdo „Giesmė prieš Mišią“ giedama Lietuvos bažnyčiose ligi šiol. Literatūrologas J. Brazaitis teigia, kad ji sujaudino ne tik lietuvių dvasią, bet buvo kuklus indėlis ir į svetimą religinę literatūrą: šią giesmę išsivertė lenkai¹. Toks giesmės populiarumas liudija ją buvus artima ir suprantama tikintiesiems, paliečiančia jų religinius jaus-

mus. Poetas, kreipdamasis į Dievą, prašo to, kas svarbu kiekvienam žmogui – gyvybės, maisto, sveikatos:

Pabagaslovyk mūsų nameliams,
Duok urodžajų gausų laukeliams.

Duok zgađą, meilę, duok ir pakajų,
O dūšioms čyščiaus dangišką rojų.

Gyviems sveikatą, duok čėsą gerą
*Per tą švenčiausią Mišios afierą*².
„Giesmė prieš Mišią“

Tuo jis labai artimas Kristijonui Done-
laičiui. Giesmė siejasi su „Metų“ pabaiga,
kurią taip pat būtų galima pavadinti malda:

Bet be tavęs, tu dangiškas mūsų Tėtuti,
Nieks negal mums tekt, ką miela vasara žada.
Ką mums mačys priprovos, ką mūsų triūseliai
Ar kad, sėtuves ir naujus noragus nusipirkę,
Art išsitrauksim ir grūdelius, kaip reik, pasisė-
sim?
Vislab bus niekai, ką veiksime argi pradėsime,
Kad žegnojanti rankelė tavo negelbės³.
„Žiemos rūpesčiai“

Vienas ir kitas poetas prašo Dievo pir-
miausia žemiškosios gerovės – to, ko reikia
paprastam valstiečiui. Vienas ir kitas sako
„mes“, kalba visos bendruomenės vardu. Ko-
lektyvinė atsakomybė Dievui, bendra mal-
da atspindi archainę kaimo žmogaus mąsty-
seną. Ne atskiras žmogus, bet visa krikščio-
niškoji bendruomenė suklumpa prieš Dievą
A. Strazdo „Giesmėje prieš Mišią“. Lietu-
vių religinės poezijos tyrinėtojas V. Kulbo-
kas rašo, kad tai tarsi „*visos lietuvių liau-
dies puolimas ant kelių prieš Jėzaus Kris-
taus auką Kalvarijoje*“⁴.

A. Strazdas savo „Giesmėse svietiškosė
ir šventose“ (pirmoji publikacija 1814 m.)
išreiškė paprastų Lietuvos žmonių, valstie-
čių, pasaulėžiūrą. Jo poezija, išaugusi iš
liaudies kūrybos gelmių, vėl sugrįžo į liau-
dį, pasklido po visą Lietuvą. Iš jos nemažai

sužinome apie XIX a. pradžios kaimo žmo-
nių religinę savimonę: to meto žmogus save
suvokia kaip visos tikinčiųjų bendruome-
nės atstovą, – bendruomenės, kuri Dievo
artumą išgyvena savo kasdieniame gyven-
me. „*Meilingas maldos bendruomenės san-
tykis su buitimi įtraukia buitį į religinę sfer-
rą*“⁵, – tokią kasdienybės metamorfozę at-
randa Dalia Čiočytė A. Strazdo „Giesmė-
se“.

Kitas ne mažiau svarbus bruožas – „Gies-
mių“ žmogus yra labai arti gamtos, geba
atpažinti joje Dievo ženklus. A. Strazdo ei-
lėse Dievo buvimu alsuoja visa gamta, visa
Dievo kūrinija šlovina Jį, klauso Jo valios:

Kur aš tiktai nukanku,
Reiškiu Aukščiausio ranką,
Kurs lapeliais medžius aprėdė⁶.
„Strazdas“

Poetas atstovauja valstietiškajai kultū-
rai: jam žmogus „*egzistuoja gamtoje ir pri-
valo gyventi harmonijoje su jos jėgomis ir
apraškomis*“⁷. Toks yra ir K. Donelaičio
būras, jaučiantis metų laikų kaitą, gyvenan-
tis gamtos ciklu. Tačiau tai anaipol nėra
panteistinės pasaulėjautos atspindys, kaip
yra teigęs ne vienas tyrinėtojas. A. Strazdui
gamta tik padeda atpažinti Dievo veikimą,
suprasti Šventojo Rašto tiesas:

Aš jums tokią duodu rodą:
Gyvenkit, kaip mes, paukšteliai;
nebus tarp jums žėdnų zdrojų,
Dings visi neprieteliai⁸.
„Gegužėlė“

Panašios mintys ir Evangelijoje pagal
šv. Luką: „*Pasižiūrėkite į varnus. Jie nesė-
ja ir nepjauna, neturi nei sandėlių, nei kluonų,
betgi Dievas juos maitina. Jūs nepalyginti
vertesni už paukščius! Kas iš jūsų galėtų
savo rūpesčiu bent per sprindį pailginti sa-
vo gyvenimą?! Jei tad jūs neįstengiate pa-
daryti net mažmožio, tai kam rūpinatės ki-*

tais dalykais?“ (Lk 12, 24–26)⁹. Taigi A. Strazdas, atsigręžęs į gamtą, liudijo Dievą nė kiek nenuoteldamas nuo Naujojo Testamento tradicijos: toks aiškinimas paprastam kaimo žmogui, valstiečiui, buvo daug suprantamesnis už bet kokius teologinius išvedžiojimus.

A. Strazdas į Dievą kreipiasi liaudiškai ir šiltai: „Ei Dieve Dievulaitis“. Toks kreipinys, kaip ir K. Donelaičio „Tėtuti“, liudija didžiulį pasitikėjimą Kūrėju. Iš valstietiškos religinės pasaulėjautos poeto kūryboje gimsta globiančio, saugančio žmones Kūrėjo paveikslas:

Laikyk mus visus apiekoj savo,
Turėk visados po sparnu tavo¹⁰.
„Giesmė prieš Mišią“

A. Strazdo kūryba, išreikšdama paprastų kaimo žmonių religinius jausmus, rodo į XIX a. pradžios krikščionišką maldos bendruomenę, kur kreiptasi į Dievą visų vardu, kur mokytasi evangelinių tiesų iš gamtos ir visiškai pasitikėta Dievo globa.

„Malda prieg Dievo karių“

Kitaip pasaulio vargus supranta kunigas K. Zabitis-Nezabitauskis. Po 1831 m. sukilimo persekiojamas caro valdininkų poetas pasitraukė į Prancūziją. Priverstinės tremties patirtis subrandino knygą *„Eilavimas liežuvyje lietuviškai-žemaitiškame apie žinią arba istoriją buvimo senovės laikuose Lietuvos, Žemaičių ir Lenkų viešpatystės, taipogi ir apie kitus nekuriuos daiktus, atsiėjimus, toje draugystėje prisitropijusius dėl ūkininkų žemaičių ir lietuvinininkų metuose 1835 sudėtas Prancūzijoje“* (šios knygos rankraštis publikuotas tik 1931 metais). Tėvynės priespaulda, pasaulio neteisybė jaudino rašytoją. Jo kūryboje jau nerasime gamtiško vitališkumo kaip A. Strazdo dainose. Poeto pasaulis sustingęs, apmiręs, ilgos gre-

mėzdiškos eilutės tarsi įkūnija viso pasaulio netvarką, destruktivumą. K. Zabitis-Nezabitauskis skundžiasi Dievui:

Ach! Dieve! Kam leidai? Velniui pašnekėti,
Jog žmogus ant žmogaus gal pančius uždėti!¹¹
„Apie stovį“

Savo ploną 18 eilėraščių rinkinį, *„pirmuosius lietuviškus, ne Lietuvoj parašytus eilėraščius“*¹², K. Nezabitauskis-Zabitis pasiskyrė Adomui Mickevičiui. Juos abu vienių tremtinio dalia, širdgėla dėl tėvynės vargų. K. Zabitis-Nezabitauskis dažnai su ilgesiu prisimena tėviškę:

Radau medžius skleidžiant vaisiaus žiedus
Supratau galybę ir dieviškus rėdus,
Duod Dievs vaisių medžiuos dėl raskažio žmonių
Aš klaidžioju sviete, išvyts nuo tironų!
Tie medžiai ne mano, neduod tokio kvapo,
Kaip tėviškėj buvo, nieko man nesako!¹³
„Giesmė – atsakymas brolių...“

Pirmomis eilutėmis poetas kalba apie dieviškąją tvarką, bet jos negali jausti tremtinys, būdamas toli nuo pavergtos, svetimųjų niekinamos tėvynės. Skausmas suardo harmoniją ir žmogaus sieloje. Joje jau nelieka ramybės, tik varginantis nuolatinis prašymas Dievo teisybės, kai jau nėra daugiau kur kreiptis:

Prieg tavęs dar, Dieve, šaukiame širdingai
Pagražink tėviškę ir daryk teisingai¹⁴...
„Malda prieg Dievo karių“

Eilėraščiai daug geriau už biografiją atskleidžia tai, kuo iš tikrųjų gyveno tremtinys: jo nevilgtį ir nusivylimą pasauliu, netgi Dievu:

Sviete klaidžiodami, randam tokius žmones,
Kur be Tavęs gyven ir netur koronės,

Nepažįst nevalios, netur prispaudimo,
 Rėdydamos tiktai pagal prigimimą.
 Neišmano grieko, neduod Tavyj garbės,
 Vienok gyven liuosai, iš savo uždarbės¹⁵.
 „Malda prieg Dievo karių“

Maištas prieš esamą pasaulio tvarką, prieš Dievą – galimas viskuo nusivylusio žmogaus gestas, tačiau retas lietuvių poezijoje. Dauguma kūrėjų, apimti rezignacijos, dar labiau įsigilindavo į save arba nutildavo. K. Zabitis-Nezabitauskis nenutilo. Jo eilėraščiams didelę įtaką turėjo A. Mickevičiaus romantinės kūrybos maištinga dvasia. Vieno ir kito poeto centrinė kūrinių ašis, pagrindinė tema – tėvynės laisvė, dėl kurios nieko negaila. A. Mickevičiaus „Vėlinių“ III dalyje Konradas laisvės vardan gali išsižadėti netgi Dievo: „Šventas kerštas mus, Viešpatie ves / Su Tavim – jeigu ne – be Tavęs!“¹⁶. K. Nezabitauskiui-Zabičiui Dievas išlieka kaip visa ko tvarkytojas ir teisėjas. Tai tarsi Senojo Testamento „Kariuomenių Viešpats“, išvedantis savo tautą iš vergijos (pasak Antano Maceinos, toks epitetas dažnas psalmėse¹⁷). Poetas nori, kad Kariuomenių Viešpats išgelbėtų ir jo tėviškę:

Nenorim tironies, nebus jis mums tėvu,
 Negut kad nustosi būti karių Dievu¹⁸.
 „Malda prieg Dievo karių“

Carinės reakcijos siautėjimas Lietuvoje po 1831 m. sukilimo, paties poeto priverstinė tremtis subrandino didžiulę neapykantą priešams. Kaip ir A. Mickevičiaus „Vėlinėse“ nuskamba raginimas kovoti, nesusitaikyti su esama padėtimi. Dievas kviečiamas į pagalbą toje teisingoje kovoje, kai sunku tėviškei, kai „verk širdys artojų“. Toks K. Nezabitauskiui šaukimasis „prieg Dievo karių“ liudija apie XIX a. pirmosios pusės inteligentijos religinę savimone, ano meto nuotaikas. Į Dievą šiuo atveju kreipiamasi jau ne dėl bendruomenės, o dėl tėvynės reikalų, prašant ją apginti.

Katalikų tikėjimo sargyboje

Ne mažiau tėvynės likimas rūpi ir kitam XIX a. poetui A. Baranauskui. Laisvės praradimą jis laiko sunkiausia Dievo bausme „ažu girtuoklystę, barnes, neteisybes ir paleistuvystę“¹⁹. Tačiau, priešingai nei K. Zabitis-Nezabitauskis, A. Baranauskas nėra maištingas kovotojas: išlikimo garantu jis laiko ne kovą su tironais, o katalikų tikėjimo gynimą. Jo gražiausi patriotiniai posmai „Kelionėje Peterburkan“ (parašyta 1858–1859 metais, pirmoji publikacija 1912 metais) susiję su katalikybės gynimu. Poetas į savo tėvynės priešus žiūri kaip į svetimo tikėjimo atstovus, atskilėlius nuo tikrosios Romos Bažnyčios:

Mes esam bažnyčios uolaj, tu – krušnoj skeveldroj, –

Mes eldija Petro plaukiam, tu – grekonų geldoj²⁰.

„Kelionė Peterburkan“

Galbūt skirtingas K. Zabičio-Nezabitauskiui ir A. Baranausko pozicijas – maištą ir tikėjimo gynimą – lėmė tai, kad vienas iš jų gyveno tremtyje, toli nuo tėvynės, o kitas – pavergtame krašte, kur buvo įmanoma priešintis vien katalikų tikėjimu, padedančiu išlaikyti tikinčiųjų orumą ir savigarbą. Po tikėjimo gynimo skraiste paslėpti gilūs patriotiniai jausmai: pavergtos tėvynės meilė, skausmas dėl prispaustų brolių:

Ne taip staugia platus plentas, gniaužtas diližonais,

Kaip vaitoja mūsų žemė po svetimais ponais;

Ne taip puola drėgnas rūkas, kai dienele švinta,

Kaip gausingai mūsų brolių ašarėlės krinta²¹.

„Kelionė Peterburkan“

Skambiausi „Kelionės Peterburkan“ posmai „Sudiev, Lietuva“, „Nu, Lietuva, nu, Dauguva“ buvo ypač populiarūs tarp žmonių. Juos dainuodavo ypatingomis progomis.

mis: išlydinti į svetimą kraštą, svarbiuose susijėjimuose. Šiomis eilėmis A. Baranauskas palaikė žmonių vidinį pasipriešinimą pavergėjams: katalikybė imta suvokti kaip Lietuvos savastis, išskirtinumas tarp pravoslaviškų kraštų. Tokia katalikybės samprata skatino poetą į Dievą kreiptis už visus tikinčiuosius, Dievo tarnus:

Mielas Dieve! tarnams Tavo duok šventą kantrybę,

e po kančiais ant šio svieta duok dangaus linksmybę²².

„Kelionė Petarburkan“

A. Baranausko kūryboje atsispindi tikėjimą ginančių žmonių religinė savimonė: poetas prabyla Bažnyčios vardu, prašydamas šventos kantrybės ir Dievo palaimos. Katalikybės išlaikyme poetas išvelgia tikinčiųjų stiprybę, jos dėka tiki išsaugoti Lietuvą nuo visiško išnykimo.

Lietuvos vizija

Katalikų Bažnyčios gynimo idėja XIX a. pabaigoje virto lietuviybės puoselėjimo idėja. Tai reiškė konfrontaciją ne tik su rusifikatoriais, siekiančiais „atversti“ žmones į stačiatikybę, bet ir su prolenkiškai nusiteikusiai dvasininkais. Bažnyčia, to meto veikėjų įsivaizdavimu, turėjusi tapti ne tik tikėjimo, bet ir lietuviškumo prieglobsčiu.

„Būkit tikri lietuvininkai, kelkit namus Dievo“²³, – kreipiasi į savo tautiečius aušrininkas A. Burba. Jo eilėraštis „Lietuvio sapnas“ raiškiai perteikia to meto polemiką su lenkais. Į tezę „*Nie umiesz po polsku, nie wstąpisz w niebiosa*“²⁴ atsakoma tokiais žodžiais:

Dangus mat atvertas žmogaus dėl kiekvieno,
Kurs Dievą mylėdams ant žemės gyveno,
Nupuolęs priskėlė, piktam nepaseno²⁵.

„Lietuvio sapnas“

Taigi kovai su lenkinimu taip pat pasitelkiamas tikėjimas. Lenko siekiai sukarikatūrinami kaip prieštaraujantys dieviškajai tvarkai. Poeto supratimu, kiekviena tauta turi garbinti Dievą savo kalba, kitaip tapama panašiais į pagonis:

Žmogus juk be dangaus duonos

Yra tikras dar pagonas.

Garbin Tave nesuprantant,

Kaipo alksnį kokį kramtant²⁶.

„Vilniaus tauta“

A. Burbos eilėraščiuose į pirmą vietą iškeliami jau ne katalikybė, kaip A. Baranausko kūryboje, o lietuviškumas. Tokį kūrybos pobūdį nulėmė ir laiko idėjos – A. Burba kūrė nacionalinio judėjimo pakilimo metais, jis buvo vienas iš daugelio Lietuvos žadintojų, augęs drauge su „Aušra“.

XIX amžiaus idėjas išstobulina ir vainikuoja Maironio poezija. Tautos pavedimas Dievui – tai viena iš svarbiausių temų jo eilėraščiuose. Poetas ne kartą prabyla visos tautos vardu, išreiškia jos troškimus, viltis, prašo Dievo malonės:

Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį,

Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!

Juk tėviška tavo malonė daug gali!

Mes Tavo per amžius suvargę vaikai.

Neapleisk, Aukščiausias, mūsų ir brangios tėvynės,

Maloningas ir galingas per visas gadynes²⁷

„Kur bėga Šešupė“

Maironis regi visą Lietuvą – mirusiuosius ir gyvuosius – laiminančią, saugančią Dievo ranką, Jo tėvišką rūpestį ir žmonių menkumą. Paskutinis posmo akordas – Dievo visagalybės išaukštinimas, Aukščiausiajam pavedant visus žmones ir tėvynę. Intonacija kyla ir nelūžta kaip A. Baranausko „Anykčių šilelyje“. Maironio mintis siekia Absoliuto, siekia amžinojo Gėrio.

Tiek minėdamas Lietuvos praeitį ir dabartį, tiek skelbdamas tautinio atgimimo idėjas, poetas kaip didžiausiu autoritetu remiasi Dievu. Štai kaip žmonės kviečiami darbotis tėvynės gerovei:

Į darbą, į darbą, kaip Dievas įsakė,
 Su tekančia saule vilties!
 O Tėvas aukščiausias, kurs amžiais mus plakė,
 Paguodžiančią ranką išties.
 Su Dievo pagalba, ir mokslu šarvuoti
 Tik stokim į darbą už laisvę kovoti,
 Išnyks palydovai nakties!²⁸
 „Šalin, dūsavimai“

Viename posme poetas sujungė, susintetino kelis kultūrinius sluoksnius. XIX a. pabaigos pozityvistinis šūkis „Į darbą, į darbą!“ palenkiamas krikščioniškajai pasaulėžiūrai, nuo amžių besitęsiančiai tradicijai, kad žmogus savo darbu turi pelnytis duoną, kurti gyvenimą. Naujo gyvenimo idėja išreiškiama romantiniu tekančios saulės įvaizdžiu. Taip dažnai aušrininkų vartotą įvaizdį poetas perteikia šiek tiek neįprastai – ne Lietuvos tekanči saulė, o vilties. Geresnius ateities lūkesčius Maironis susieja su Aukščiausiojo palaima, Jo globa. Taigi galima tik pritarti J. Brazaičiui, teigusiam, jog poetas „*patriotinę ideologiją atbaigia ir nuskaidrina religiniu pradū*“²⁹. Tą pat pastebi ir V. Kulbokas³⁰.

Maironio kūryboje susilieja visa XIX amžiaus religinės poezijos patirtis: nesunkiai atrastume tai, kas buvo svarbu A. Strazdui, K. Zabičiui-Nezabitauskiui, A. Baranauskui, A. Burbai... Kaip „Giesmės prieš Mišią“ tolimas tolimas aidas suskamba šios eilės:

Ir suklaupę prieš tekančią rytą,
 Siuntėm malda, tėvų išmokyta;
 O nubudę aušros spinduliai,
 Lyg kad pirštai nematomos rankos,
 Gal keleivio, kurs šimtmečiais lankos,
 Mus iš tolo žegnojo meiliai...³¹
 „Raseinių Magdė“

Kaip A. Strazdo „Giesmė prieš Mišią“ prasideda eilutėmis „pulkim ant kelių“, taip ir čia – „suklaupę“. Taigi nuostata Dievo atžvilgiu nė kiek nepasikeitusi. Per tuos kone šimtą metų požiūris į Dievą išliko toks pat pagarbus, žmonės tokie pat dievobaimingi. Tačiau aiškiai kito savo vaidmens suvokimas šimtmečio istorijos vyksme: kalbėjimas bendruomenės vardu prašant žemiškųjų gėrybių išauga iki tautos ateities vizijos. Maironio eilėse jau atsispindi tautinio atgimimo laikų religinė savimonė – pirmiausia rūpestis ne dėl savo gyvenimo, o dėl visos tautos. Poeto akiratin patenka visi Lietuvos žmonės, jų praeitis, dabartis ir ateitis, kurią laimina Dievas – tėviškas globėjas, palydintis į kelią, į naują gyvenimą.

Asmeninė malda

XIX a. vidurio poeto A. Baranausko kūryboje rasime dar nežymias individualizmo apraiškas. Poeto mintis labiau krypta prie apibendrinimo; asmeniškumas nejučia prasiveržia tuose eilėraščiuose, kur kalbama apie gamtą, jos grožį:

Atsiduksėjau, širdis sudrebėjo
 Jaučiau didybę Dievo ir galybę, –
 Dovanas dėl mum, mūsų nevertybę, –
 Saldžios iš akių ašaros byrėjo³².

„Saulėtekis“

A. Baranauskui gamta yra tarsi Dievo stebuklas, kurio akivaizdoje žmogus pasikeičia, ima suvokti pačius esmingiausius dalykus. Tai savotiškas katarsis, dvasios būsenas, kai pajunti, jog esi kito labai mylimas. Poetas mato gamtoje dieviškosios harmonijos atspindį:

Miškan, būdavo, eini – tai net akį veria,
 Vat teip linksmina dūšią, ažu širdies tveria,
 Kad net, širdžiai apsalus, ne kartą dūmojai:
 Ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?³³

„Anykščių šilėlis“

A. Baranauskas aprašo gamtos teikiamą palaimą: miškas prilyginamas dangui ar rojui. Tačiau tuo pačiu šiose eilėse galima pajusti ir liūdesio gaidelę – žodis „būdavo“ išduoda, jog kalbama ne apie dabartį, o apie praeitį. Sunykęs Anykščių šilelis – galbūt tai prarastos harmonijos alegorija, nusakanti pakitusią žmogaus dvasios būseną, pažeistą ryšį su Dievu?

Ta pati nederinės, pažeisto žmogaus ryšio su Dievu tema varijuojama ir A. Vienažindžio kūryboje. Poetas laimę apdainuoja būtuojų laiku:

Ir aš buvau valnus kaip miško paukštelis,
Visados linksmus, kaip gegužės diena³⁴.
„Kas suskaitys skausmus“

Kaip ir A. Baranausko kūryboje, gamtos aprašymai padeda nusakyti vidinę žmogaus būseną. Poetas paprastais, suprantamais vaizdais perteikia žemiškosios tremties paveikslą:

Nelaimių šturmas didžiausis
Sumaišė dangų su žeme,
daleidė tada Aukščiausiasis
Ištremti iš dangaus mane³⁵.
„Vaikščiodams keliu žemybės“

A. Vienažindžio sielvarto poezijoje nėra ramybės – tik nuolatinis ieškojimas kelių prie Dievo. Graudžiai kaip atodūsis nuskamba eilėraštis „Oigi gražus gražus tolimasis dangus“. Švelnia, deminutyvine forma, atėjusia iš liaudies dainų, kreipiamasi į Dievą:

Oigi gražus gražus tolimasis dangus –
Kada man' nuvesi ten, Dievuliau brangus? (...)
Ar priimsi tada, aukščiausias Tėveli,
Biedną man' vargdienį, nabagą žmogel?³⁶
„Oigi gražus gražus tolimasis dangus“

Eilėraštis tarsi prisipildo tolumo ir taip laukiamo dangaus šviesos. Vyrauja šviesūs tonai: žvaigždės, amžina karūna, šventas vei-

das, dangiškas rūmas. Danguje viskas didinga ir gražu, priešingai nei žemėje, kuri niūri, nešvari: aštrūs takai, suterliotas kūnas, vargai. Šiuo kontrastu perteikiama žmogaus dvasios būseną – dangaus ilgesys reiškia norą atkurti sugriautą tvarką ir buvusią darną.

Anot J. Brazaičio, A. Vienažindys yra iš tų poetų, kurie religinę poeziją rašo ne kitiems, bet sau, parodydami savo individualius santykius su Dievybe³⁷. Jo eilėračius galima skaityti kaip žmogaus sielos istoriją. Asmeniniai išgyvenimai juose įgauna apibendrinančią prasmę, yra visiems suprantami ir artimi.

Maironio poezijoje individualizmo proveržis gana akivaizdus. Ne vienas jo eilėraštis yra meditatyvus, parašytas tarsi pačiam sau, išreiškiantis lyrinio subjekto santykį su savimi, pasauliu, Dievu:

Neužmigdyt naktis žvaigždės,
Nenuramins širdis troškimų;
Dvasia ko ieško, kas atspės,
Kai skęsta ji tarp atminimų!³⁸
„Užmigo žemė“

Meditatyvi nuotaika gimsta žvelgiant į gamtą, jos grožį. Kaip ir A. Baranausko eilėraštyje „Saulėtekis“, žmogus yra veikiamas gamtos, sujudinančios jo mintis, jausmus. Poetas kalba apie beribes žmogaus aspiracijas, stengiantis aprėpti tai, kas nepaiepiama, pasiekti tai, kas nepasiekama. Literatūrologas Izidorius Tamošaitis atkreipia dėmesį, kad Maironio žmogus „*savo augustiniškai neramiąja dvasia iš šio pasaulio veržte veržiasi į idealų ir amžinų vertybių pasaulį*“³⁹. Tačiau visas šis veržlumas, minties polėkis eilėraščio pabaigoje nuvainikuojamas ištarme „*neras tik atilsio širdis: / Viltis nežvelgs į jos gilybes*“⁴⁰. Poetas nepalieka žmogaus troškimų viršūnėje, bet parodo jo galių ribotumą, menkumą.

Eilėraštyje „Dievo meilė“ dar labiau ak-

centuojamas žmogaus menkumas Dievo aki-vaizdoje. Poetas šiuo kūriniu tarsi prieštarauja aukštinantiems žmogų, jo neišnaudotas galias ir nustumiantiems Dievą į nereikšmingą vietą arba visai Jo atsisakan-tiems.

Tu – Jahova, aš – menkas! Aš menkesnis už menką.

Tu švenčiausių švenčiausias! Aš vien nuodėmė – griekas.

Tu sutvėrei pasaulį, nors Savęs Tau užtenka, Aš po žemės pakalnę bevyniojantis sliėkas⁴¹.

„Dievo meilė“

Minčiai perteikti pasitelkiama intonacija. Kai kalbama apie Dievą, intonacija kylanti; pauzė atskiria, padidina atstumą tarp dviejų minties raiškos dalių; antroje dalyje po pauzės intonacija krinta, žemėja, taip liudydama ir paties žmogaus mažumą, menkumą. Šiuo kontrastu Maironis parodo žmogaus ir Dievo ryšį – prieš Dievą žmogus jaučiasi menkas ir nusižeminęs.

Asmens atsigręžimas Dievop Maironio lyrikoje taip pat yra paženklintas dangaus ilgesio. Panašiai kaip ir A. Vienažindžio eilėraščiuose, žmogus trokšta Dievo artumo:

Tu vienas esi nemeluota gražybė,

Kurs amžiais be vakaro švies!

Ir Tau tik vienam, Amžinoji Teisybe,

Visi pajautimai širdies!⁴²

„Jei žemė širdį viliojo“

Poetas šiomis eilėmis išpažįsta žmogaus vienatvę žemėje. Dievas yra vienintelis, kuriam skiriami „visi pajautimai širdies“. Užtat ir trokštama dangaus, trokštama nemelutos grožybės, šviesos ir teisybės, kadangi viso to nėra čia, žemėje. Dangaus ilgesys Maironio poezijoje reiškia tobulo gyvenimo, kuris išsipildo vien pas Dievą, troškimą.

Iš A. Baranausko, A. Vienažindžio, Maironio kūrybos matyti, kad į XIX amžiaus poeziją pamažu smelkėsi individualizmas.

Tai liudija eilėraščiai, išreiškiantys tikinčiojo būseną akistatoje su Dievu, jo nuolankumą Dievui ir dangaus troškulį. Kuo arčiau XX amžiaus, tuo labiau eilėraščiuose atsispindi ne bendruomenės, ne Bažnyčios ar tautos atstovo, bet asmens santykis su Dievu.

Išvados

Apžvelgus A. Strazdo, K. Zabičio-Nezabitauskio, A. Baranausko, A. Burbos, Maironio kūrybą, galima daryti tokią išvadą – XIX amžiaus religinė poezija, palyginti su XVIII amžiaus, patyrė reikšmingų pokyčių: nuo verstinių giesmių buvo pereita prie autentiškos kūrybos, paprastą tikėjimo tiesų aprašinėjimą pakeitė asmeniškai religiniai išgyvenimai, vis stipriau reišėsi individualizmas. Tačiau tai įvyko ne iš karto. XIX a. pradžioje žmogus buvo suprantamas kaip bendruomenės atstovas, kalbama visų vardu, dažnai minima „mes“. Stipriausiai tai galima jausti A. Strazdo „Giesmėse“. K. Zabičiui-Nezabitauskiui, A. Baranauskui „mes“ atstovo tėvynės vardą; nepasitenkinimą esama tvarka ir maištą skelbė K. Zabičio-Nezabitauskio kovingi eilėraščiai; A. Baranauskas nusiramimą rado katalikų Bažnyčios prieglobstyje. XIX a. pabaigos poetai A. Burba, Maironis savo religinėje poezijoje parodė žmogaus – tautos atstovo akistatą su Dievu. Jie akcentavo lietuviškumo svarbą (A. Burba), prašė Dievo palaimos tautai (Maironis). XIX a. pabaigoje sustiprėjo poetų individualizmas. Jo apraiškų jau galima rasti A. Baranausko kūryboje, ypač stipriai individualizmas pasireiškė A. Vienažindžio dainose. Maironio individualusis „aš“ dažnai nustelbia patriotinį „mes“; daugumoje meditacinių eilėraščių poetas išreiškė savo asmeninį santykį su Dievu.

Taigi religinės savimonės raidą XIX amžiuje trumpiausiai galima būtų nusakyti taip

– bendruomenė, tėvynė, Bažnyčia, tauta, individualybė. Poezija nė kiek ne prasčiau už istorinius ar sociologinius duomenis gelbsti

tyrinėjant, kaip kito žmonių gyvenimas, formavosi naujas savo vaidmens suvokimas istorijos vyksme ir ateities vizijose.

NUORODOS

- ¹ *Brazaitis J.* Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj // *Brazaitis J. Raštai.* Chicago. 1981. T. 2. P. 79.
- ² *Strazdas A.* Giesmė apie siratas. Vilnius. 1974. P. 50.
- ³ *Donelaitis K.* Metai. Vilnius. 1994. P. 134.
- ⁴ *Kulbokas V.* Lietuvių religinė poezija. Putnamas. 1982. P. 34.
- ⁵ *Čiočytė D.* Biblija lietuvių literatūroje. Vilnius. 1999. P. 71.
- ⁶ *Strazdas A.* Ten pat. P. 33.
- ⁷ *Kavolis V.* Sąmoningumo trajektorijos. Chicago. 1986. P. 16.
- ⁸ *Strazdas A.* Ten pat. P. 27.
- ⁹ *Naujasis Testamentas.* Antrasis papildytas specialus 1988 m. leidimas. Iš graikų kalbos vertė ir įvadus parašė Č. Kavaliauskas. 2-ąją leidimą parengė V. Aliulis. Zalcburgas. 1989. P. 182–183.
- ¹⁰ *Strazdas A.* Ten pat. P. 50.
- ¹¹ *Zabičio raštai // Janulaitis A.* Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas. Kaunas. 1931. P. 84.
- ¹² *Daujotytė V.* Tautos žodžio lemtys. Vilnius. 1990. P. 159.
- ¹³ *Zabičio raštai // Janulaitis A.* Ten pat. P. 101.
- ¹⁴ *Zabičio raštai // Janulaitis A.* Ten pat. P. 112.
- ¹⁵ *Zabičio raštai // Janulaitis A.* Ten pat. P. 112.
- ¹⁶ *Mickevičius A.* Vėlinės. Iš lenkų kalbos vertė J. Marcinkevičius. Vilnius. 1976. P. 179.
- ¹⁷ *Maceina A.* Religijos filosofija. Vilnius. 1990. P. 163.
- ¹⁸ *Zabičio raštai // Janulaitis A.* Ten pat. P. 113.
- ¹⁹ *Baranauskas A.* Rinktinė. Vilnius. 1994. P. 83.
- ²⁰ Ten pat. P. 51.
- ²¹ Ten pat. P. 52.
- ²² Ten pat. P. 52.
- ²³ *Burba A.* Lietuviškos dainos iš visur surinktos. Plimutas. 1893. P. 236.
- ²⁴ Ten pat. P. 86.
- ²⁵ Ten pat. P. 86.
- ²⁶ Ten pat. P. 232.
- ²⁷ *Maironis.* Raštai. T. 1. Vilnius. 1987. P. 111.
- ²⁸ Ten pat. P. 103.
- ²⁹ *Brazaitis J.* Maironio religinė poezija // *Brazaitis J. Raštai.* T. 2. Chicago. 1981. P. 62.
- ³⁰ *Kulbokas V.* Ten pat. P. 60.
- ³¹ *Maironis.* Raštai. T. 2. Vilnius. 1988. P. 149.
- ³² *Baranauskas A.* Ten pat. P. 110.
- ³³ Ten pat. P. 27–28.
- ³⁴ *Vienažindys A.* Kaipgi gražus gražus. Vilnius. 1978. P. 74.
- ³⁵ Ten pat. P. 27.
- ³⁶ Ten pat. P. 78.
- ³⁷ *Brazaitis J.* Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj. Ten pat. P. 82.
- ³⁸ *Maironis.* Raštai. T. 1. Ten pat. P. 70.
- ³⁹ *Tamošaitis I.* Maironio visatovaizdos metmenys // *Vairas.* 1932. Nr. 9. P. 455.
- ⁴⁰ *Maironis.* Raštai. T. 1. Ten pat. P. 70.
- ⁴¹ Ten pat. P. 188.
- ⁴² *Maironis.* Raštai. T. 1. P. 77.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Baranauskas A.* Rinktinė. Vilnius. 1994.
2. *Brazaitis (Ambrasevičius) J.* Maironio religinė poezija // *Brazaitis J. Raštai.* T. 2. Chicago. 1991.
3. *Brazaitis J.* Maironis religinės poezijos raidoje // *Brazaitis J. Raštai.* T. 2. Chicago. 1981.
4. *Burba A.* Lietuviškos dainos iš visur surinktos. Plimutas. 1893.
5. *Čiočytė D.* Biblija lietuvių literatūroje. Vilnius. 1999.
6. *Daujotytė V.* Tautos žodžio lemtys. Vilnius. 1990.

7. *Donelaitis K.* Metai. Vilnius. 1994.
8. *Kavolis V.* Sąmoningumo trajektorijos. Čikaga. 1986.
9. *Kulbokas V.* Lietuvių religinė poezija. Putnamas. 1982.
10. *Maceina A.* Religijos filosofija. Vilnius. 1990.
11. *Maironis.* Raštai. T. 1. Vilnius. 1987.
12. *Maironis.* Raštai. T. 2. Vilnius. 1988.
13. *Mickevičius A.* Vėlinės. Iš lenkų kalbos vertė J. Marcinkevičius. Vilnius. 1976.
14. *Naujasis Testamentas.* Antrasis papildytas specialus 1988 m. leidimas. Iš graikų kalbos vertė ir įvadu parašė Č. Kavaliauskas. 2-ąją leidimą parengė V. Aliulis. Zalcburgas. 1989.
15. *Strazdas A.* Giesmė apie siratas. Vilnius. 1974.
16. *Tamošaitis I.* Maironio visatovaizdos metmenys // *Vairas.* 1932. Nr. 9.
17. *Vienažindys A.* Kaipgi gražus gražus. Vilnius. 1978.
18. *Zabičio raštai // Janulaitis A.* Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas. Kaunas. 1931.

Spausdinti rekomendavo:
Kan. doc. dr. A. Kajackas,
Doc. dr. I. Žakevičienė

Gauta: 2005 04 04
Parengta spaudai: 2005 06 17

Aurelija MYKOLAITYTĖ

REFLECTIONS OF RELIGIOUS SELF-AWARENESS IN NINETEENTH-CENTURY LITHUANIAN POETRY

S u m m a r y

This article analysed the evolution of religious thought in the poetry of Antanas Strazdas, Kiprijonas Nezabitauskas-Zabitis, Antanas Baranauskas, Antanas Vienažindys, Aleksandras Burba, Maironis. What is most important in their works? How they understood the human being in God's presence? All these writers were priests of Catholic Church, and their literary heritage is the best witness of the religious self-awareness in nineteenth century.

In the beginning of the nineteenth century in many texts are reflected the religious self-awareness of community in God's presence. The poetry of Strazdas speaks about human being who is the representative of community. In many works he tried to express the religious feelings of all common Lithuanian people.

The first Lithuanian exile writer Zabitis-Nezabitauskis found another way to witness his religious thought. The main material of his works is the fate of homeland and the experience of exile. Many poems of Zabitis-Nezabitauskis could be entitled „Prayers for homeland“.

Baranauskas was also very anxious about Lithuanian destiny, but he didn't speak about the fight against the aggressors. The salvation was found in the Roman Catholicism. His texts very often invite to preserve the firm faith in God and the traditions of ancestors.

In the end of nineteenth-century many works express the religious self-awareness of nation in God's presence. Burba accentuated the importance of Lithuanianism, Maironis prayed for benediction of his na-

tion. This time was very important also to development of individual religious poetry. The manifestation of individualism could be found in the poetry of Baranauskas, Vienažindys and Maironis. Many times Maironis' meditative poems express only the private attitude toward transcendence.

From this analysis, our discussion can adumbrate some conclusions about what identifies a poem as religious. In other words, what is characteristic about nineteenth-century Lithuanian religious poetry? How well does the religious poem link, mesh or fuse the human and the Divine? What is its aim?

In review then, the Lithuanian religious poetry offers innovative insight and surprising point of view. Whereas religion strives for personal and social transformation, and theology reflects upon its implication, religious poetry engenders enhanced insights and deeper sincerity and affectivity. Its religiousness achieves more immanence than transcendence. In nineteenth-century, Lithuanian religious poetry's characteristic spirit was sensitiveness to time and sincerity.

This investigation has espaliered the key characteristic of the Lithuanian religious poetry, chiefly the time spirit and how it is expressed in the artefact-poems typical of nineteenth-century. Analysis and comparison of the content and style of these poems illustrated time spirit in some different forms. The discussion established that in nineteenth-century, Lithuanian religious poets practised their art in some modes: massaging the data of the senses by salvaging

theological references, repairing tensions by meshing constructions of the mind with theological affectivities, and sharing creatively appropriated experience, the truths of the heart, as an holistic reconciliation of tensions. We noted that artefacts of greater worth were recognised by inhabitants of Lithuania. Such poetry of heightened sensitiveness to time do inculcate universal, salvational themes.

In conclusion, Lithuanian religious poetry at nineteenth-century met standards of worth, attempted public

reconciliation of social tensions, and offered insight, sincerity and refreshment. Its religiousness in our literature effectively demanded authenticity.

The analysis of Strazdas', Nezabitauskis-Zabitis', Baranauskas', Burba', Maironis' works shows that religious poetry of nineteenth-century was affected by historical and cultural movement. So the evolution of religious thought could be define by this words – community, homeland, Catholic Church, nation and individuality.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: religinė savimonė, bendruomenė, tėvynė, katalikų tikėjimas, lietuvybė, asmuo.

KEY WORDS: religious self-awareness, community, homeland, Catholic faith, Lithuanianism, person.

Aurelija MYKOLAITYTĖ – humanitarinių mokslų daktarė (filologija), Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvos literatūros katedros lektorė. Mokslinių interesų sritis – lietuvių literatūra, kultūra. Adresas: K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas. Tel. 8 37 327833. El. paštas: aurelija.mykolaityte@delfi.lt.

Aurelija MYKOLAITYTĖ – doctor of Arts (philology), lecturer of the Department of Lithuanian literature, Kaunas Vytautas Magnus university. Field in science interests: Lithuanian literature, culture. Address: K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas. Phone: 8 37 327833. E-mail: aurelija.mykolaityte@delfi.lt.